

Medvigy Endre

Nem múltba vesző mozzanat

Valamikor a hatvanas években Czine Mihály irodalomtörténész előadásaira jártam vendéghallgatóként az ELTE Bölcsészettudományi Karára, az egykori Piarista Rendház épületében. A remek előadótól mindenekelőtt választékos, szép magyar beszédet lehetett tanulni. Ő volt minden idők legszebben beszélő irodalomtörténésze. Szíves örömet szólt az erdélyi magyar irodalom értékeiről és a népi irodalom jeles szerzőiről. Nemegyszer ajánlotta hallgatóinak, hogy ismerjék meg minél alaposabban az Erdélyi Szépmíves Céh és a Dr. Püski Sándor vezette Magyar Élet Kiadó könyveit. A jogi karról hazafelé menet útba ejtettem a Múzeum körüli antikváriumokat, ahol portyáim során egyre teljesebb sorozatot gyűjtöttem mindkét jeles könyves cég kiadványaiból, de a Püski-féle *Szárszó* dokumentumkötetet éveken át hiába kerestem. Végül a hetvenes évek második felében a budai Corvin téren, a régi könyvek boltjában Forgách Bélától, az idős antikváriustól tudtam meg, hogy a közelmúltban adott el egy szép példányt a ritka kiadványból. Az öreg boltos szíves eligazítását követően vettem fel a kapcsolatot a szerencsés vevővel, Lisztóczy László irodalomtörténésszel, aki nem zárta ki telefonbeszélgetésünkben a csere lehetőségét. Másnap felkerestem Egerben. Eszmét és könyvet cseréltünk, életre szóló barátságot kötöttünk. Így lettem az 1944-ben közreadott *Szárszó* kötet boldog tulajdonosa.

Az 1943-as balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadásait és megbeszélés-sorozatát tartalmazó könyv minden várakozásomat felülmúlta. A nagyhatalmak között őrlődő magyar nemzet háború után várható sorsát, társadalmi berendezkedését, történelmileg, geopolitikailag meghatározott útját taglaló beszédek és polémiák atmoszférája magával ragadott. Ámulatba ejtett az egyenes beszéd, a szabadon szárnyaló gondolat, az öncenzúrától mentes, okos, felelősségteljes szólás. A lassan erodálódó egypárti diktatúrában ekkor még nem volt általánosan elterjedt a nyílt vita, az egymásnak feszülő, őszinte vélemény társadalmi gondokban, sorskérdésekben. Nemzedéktársaim közül sokan úgy látták, hogy a Szárszói Találkozó nem lehet a lezárt múlt feledésre ítélt fejezete, hanem az újabb időkre is érvényes modell, követendő példa. Most kellene hasonló tanácskozást szervezni megválaszolatlan társadalmi és nemzetpolitikai kérdéseinkről. Ezt a gondolatot az új nemzedéknél határozottabban képviselték a régi szárszói táborozók.

Felmerül a kérdés, hogy volt-e esély a Szárszói Konferencia negyvenedik évfordulójához közeledve egy hasonló, parázsló vitáktól hangos nagy rendezvény megszervezésére az évtizedek óta megszállt, szovjet érdekszférába tartozó, pártállami berendezkedésű Magyarországon? A kádári diktatúra vajon betilt vagy kisajátít egy ilyen kezdeményezést?

Az új Szárszói Találkozó megrendezésének gondolata Budapesten és New Yorkban egymástól nem egészen függetlenül, közel egyszerre merült fel. 1980. június 5-én a magyar fővárosban a Hazafias Népfront József nádor téri székházában, a Fényes Szellők Baráti Kör szervezésében került sor az 1943-as Szárszói Találkozó egykori résztvevőinek baráti találkozójára. (A helyszín nevezetes, korábban itt a koalíciós időkben a Nemzeti Parasztpárt, 1956-ban a Petőfi Párt irodája, egyik székháza volt.) A történelmi jelentőségű tanácskozás veteránjai közül tizenketten szólaltak fel és tettek tanúságot Szárszó maradandó értékei és időszerűsége mellett. Az emlékezők közül megemlítem Fitos Vilmost, a Magyar Élet folyóirat szerkesztőjét, Jócsik Lajos közgazdászt, Dr. Püski Sándort, a népi írók kiadóját, a '43-as találkozó szervezőjét, Sebestyén László újságírót, a Soli Deo Glória Szövetség Kabay Márton Körének egykori tagját és Somodi Istvánt, a 600 táborozó közül a legfiatalabbak egyikét. A rendezvény levezető elnöke Györffy Sándor történész, a Munkásmozgalmi Múzeum tudományos munkatársa. Egykori résztvevőként ő is emlékező.

Püski Sándor itt mondta el, hogy rövidesen befejezi a Magyar Élet Kiadó történetének megírását, készülő kéziratában a Szárszói Találkozón elhangzottakat is értékeli. A tanácskozás megrendezéséhez senkitől sem kért engedélyt, erre nem is volt szükség. A csendőrség nem mutatott érdeklődést az elhangzottak iránt, és a cenzúra sem akadályozta a jegyzőkönyv megjelentetését.

A Fényes Szellők Baráti Körben a minden megalkuvást, rossz kompromisszumot elutasító felszólaló, dr. Somodi István, a Martonvásári Mezőgazdasági Kutatóintézet politikai okokból kegyvesztett, kutatási lehetőségeitől megfosztott munkatársa emlékezett és emlékeztetett, mindenki számára érthető programot fogalmazott. „Szárszó ügye nem engedély tárgya. Szárszó volt, van és lesz. Helyre kell állítani, újra kell teremteni tisztességét. Ha tehát valamit tervezünk ügyében, azt a Széchenyi megkövetelte nyíltsággal, tartózkodás és mumusoktól való félelem nélkül kell tennünk.”

Somodi István pontokba foglalta javaslatait, ha szókimondó stílusát tekintjük, mondhatjuk: követeléseit. Lássuk ezek rövid summázatát: a Hazafias Népfrent keretében alakuljon bizottság a találkozó negyvenedik évfordulójának előkészítésére, az egykori szervezők és résztvevők bevonásával. Írassék meg a konferencia teljes és igaz története. Az egykori konferencia anyagának közzététele újságokban, folyóiratokban. A konferencia teljes jegyzőkönyve új kiadásának előkészítése, az 1944-ben megjelent jegyzőkönyv csonkult szövegeinek rekonstruálása, beillesztése az egykori hozzászólók segítségével. Megjelenés legkésőbb 1983 könyvnapjára.

A negyvenedik évfordulón legyen nagyszabású tudományos konferencia Budapesten, majd másnap zárandoklat Szárszóra. A konferenciával egy időben nyíljon *Szárszó, 1943* címen dokumentációs emlékkiállítás, fotókiállítás és a konferencia sajtóanyagának kiállítása. A bizottság dolgozzon ki tervet a konferencia helyszínének megőrzéséről, jövőjéről, méltó emléktábla hirdesse emlékét. A nyári egyetem, az ifjúsági tábor, az irodalmi, képzőművészeti alkotótábor megvalósításának tervbevétele is része a javaslatnak. (A felszólalás teljes szövege megjelenik dolgozatom mellékleteként.)

Mint láttuk, a hazajáró Püski Sándor nem csupán jelen volt, de fel is szólalt az említett összejövetelen, a József nádor téren, a HNF-ben. A magyarországi tapasztalatok bizakodóvá tették Püskit, és visszatérve Amerikába, New York-i könyvesboltja emeleti nagytermébe 1980. június 28-ára tanácskozást hívott össze az új „Szárszó” konferenciák rendezési tervének kialakítására, megvitatására. Beszámolt Szárszó ügyének magyarországi állásáról: „A volt népi kollégisták minden hó első csütörtökén összejárnak az V. kerületi Népfrent helyiségében, a még élő közösségük múltját, jövőjét, jelenét tárgyalandó. A júniusi összejövetel tárgya kedvünkért a szárszói táborozás volt. Összejöttek vagy százan és a megjelentek fele a volt szárszóiak közül került ki. Györffy Sándor adott tájékoztatót a 43-as konferencia mai megítéléséről, felszólaltak az egykori előadók közül László Gyula és Jócsik Lajos.”

Az itt megszakadt, csonka szöveg folytatásában az új, amerikai „Szárszó” konferencia tervéről beszélt. Előadónak az akkor még Amerikában élő Gombos Gyulát, Kiss Sándort (1982. szeptember 22-én Washingtonban halt meg), Kovács Imrét (1980. október 27-én New Yorkban halt meg) és Vatai Lászlót szeretné meghívni, akik 1942-ben vagy 1943-ban, netán mindkét alkalommal ott voltak Szárszón. A második és harmadik napon nyugati magyar irodalmi és szellemi műhelyek képviselőinek tanácskozására kerülne sor, majd további előadókat javasolna az elszakított területekről, Erdélyből, Délvidékről és a Felvidékről. A Budapesten 2002-ben megjelent *Könyves sors – magyar sors* című könyvében levél, dokumentum tanúsítja, hogy Szárszó már 1980-ban napirenden volt Amerikában. Legfeljebb az volt a kérdés, hogy önálló rendezvény legyen-e, vagy ráépüljön az Itt-Ott konferenciák sorozatára, bevonva a Magyar Baráti Közösséget.

Nemcsak a viták, kételyek akadályozták az amerikai Szárszó mielőbbi megvalósítását, hanem lassította azt a hazajáró Püski Sándor optimizmusa: hátha otthon, Magyarországon meg lehetne valósítani a Szárszói Konferencia szép lassan összeálló tervét, jó esetben otthon újra meg lehet jelentetni az 1943-as szárszói tanácskozás jegyzőkönyvét. Látni fogjuk, hogy az amerikai Szárszóra

mégiscsak szükség volt az itthoni felemáság és kudarc miatt, így arra 1984. június 29-e és július 1-je között került sor South Egremontban.

Pozsgay Imre 1982 júliusának derekán nem önszántából vált meg művelődési miniszteri pozíciójától, hanem elmozdították onnan. Kárpótlásul hamarosan megválasztották a Hazafias Népfront Országos Tanácsa főtitkárává. Még minisztersége idején meghívták az Amerikai Egyesült Államokba 1982 szeptemberére. Bergold, az USA magyarországi nagykövete közölte Pozsgay Imrével, hogy a meghívás nem a miniszternek szól, hanem a magyar politikusnak. A meghívott, mielőtt átvette volna új hivatalát, a meghívásnak eleget téve elutazott Amerikába. A Püski Kiadónál 1993-ban megjelent *1989. Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban* című könyvében erre így emlékezik: „Legnagyobb élményem New Yorkban a Püski házaspárral való találkozásom volt. Püski Sándor történelmi szerepét, sorsfordító kezdeményezéseit ismertem, feleségének, Ilus néninek kitűnő főztjeiről már hallottam. De a Második Sugárúton lévő könyvesboltjuk és kedves otthonuk baráti légköre minden várakozásomat felülmúlta. A vendégek között volt Gombos Gyula, akit az emigrációban írt és csempész úton hozzám jutott könyveiből jól ismertem, de személyesen itt találkoztunk először. Az első perctől úgy éreztem, kölcsönös rokonszenv támadt köztünk. Püski Sándorral azon az este megállapodtunk abban, hogy a negyvenedik évfordulóra 1983-ban Budapesten kiadjuk az 1943-as Szárszói Találkozó jegyzőkönyvét.” Ez nagy segítségnek ígérkezett Püski Sándor számára, mert magyarországi megjelenés híján Borbándi Gyula *A magyar népi mozgalom története* című, előkészületben lévő könyvével együtt ő adta volna közre a jeles alkalomra a dokumentumkötetet. Valószínűnek látszik, hogy Püski és Pozsgay egy itthon megrendezendő szárszói konferenciáról is beszélgettek, és talán ebben az ügyben is megegyeztek.

Az 1983 augusztusára tervezett, a Hazafias Népfront és a Magyar Írószövetség oltalma alatt megvalósíthatónak vélt, mégis megemlékezéssé redukált Szárszói Találkozó előadóinak névsoráról, tematikájáról a legutóbbi időig vajmi keveset tudtunk. Az egyhetesre tervezett találkozó vázlatát, szűk körben forgó előzetes tájékoztatóját először a Püski Kiadóban, a kiadó vezetőjénél, Püski Istvánnál kerestem, hiába. Nincs meg édesapja hagyatékában, talán meg sem küldték neki. Bíró Zoltán, Pozsgay Imre barátja és minisztériumi munkatársa még csak nem is hallott az 1983-as Szárszó gondolatáról. Somodi Istvánhoz, a szárszói tanácskozás 1943-ban ifjú résztvevőjéhez fordultam, akinél megvolt a tervezet. Ő bocsátotta rendelkezésemre, köszönet érte. *Tématerv az 1983-as Szárszói Konferenciára. Javaslat az előadókra és a felkért hozzászólókra. Rendező szervek: Hazafias Népfront – Írószövetség. Az első oldal hátán Somodi István írása olvasható: „Feljegyzés saját használatra. A tervezetet 1982 ősz körül kértem el Györffy Sándortól, amikor a jubileumi konferencia terve szóba került. Megkérdezte, akarnék-e inkább a mezőgazdasági vitában felszólalni; ezt elhárítottam. (Az előadásoknál terveztem témánként hozzászólást, és ha ez nem lesz lehetséges, a programban szereplő tábornózi emlékezés alkalmassabbnak látszott egy átfogóbb expozé elhelyezésére.)”*

Magát a dokumentumot meghökkentőnek találtam. Mi tagadás: bennem visszatetszést keltett. A tervezet kerete elvette a kedvemet. Az első nap Kádár János köszöntő levelének felolvasásával kezdődött volna, majd a hetedik na-

Tájékoztató az 1943-as Szécsényi Konferenciáról
 Javaslattal előadókra és felkért hozzászólókra
 rendező szervek: Magyar Népfront – Ir-szövetség

1. nap: Előadás az 1943-as Szécsényi konferenciáról
 Kállai Gyula: KÖSSZÖNTŐLEVELEK
 Kállai Gyula: A Népi Népfronttól a Szécsényi konferenciáig
 Köszöntők: Balogh Edgár, Pécsi Sándor, Tóth Károly, Kildy Zoltán
 Felkértek: Danca János, Erdélyi Rajkóth Jolán, László Gyula, Felcsák Mihály, Gábor Ferenc, Vattai László, Virkonyi Imre, Vörös Vince
 d.u.
 Sípós István: A Szécsényi Konferencia történeti áttekintése
 Pintér István: A Népi Népfront és a Szécsényi Konferencia
 Sebastyán László: A magyar munkásság, parasztság és értelmiség összekapcsolásának szolgálatában
 Györffy Sándor: Szécsény négy évtizede szírián

2. nap: Négy évtized emlékei - 1943-1983
 Balogh Edgár: Kelet - Közép-Európa négy évtizede
 Berend T. Iván - Bogáts József - Csécséri László - Gombos Gyula
 Kovács András - Lévai András / Szabó János / - Németh György
 Szűcs Mátyas - Turczell Lajos / Rozsnyó / - Vigh Károly
 d.u.
 Huszár István: A magyar t. rendszer négy évtizede
 Barla Csaba László - Bihari Ottó - Hegedűs András - Heszter Tibor
 Kulcsár Kálmán - Kolnár János - Újhelyi Szilárd - Szabó Balint

3. nap: A magyar gazdaság és társadalmi problémái 1983-ban
 Fekete Gyula: Iródszámok a magyar szocialista nemzet
 sorozatáról
 Bata Imre - Bata Mihály - Csécséri Sándor - Fekete Sándor
 Jovanovics Miklós - Király István - Páncs Pál
 d.u.

d.u.
 Nyers Róbert: Iparunk és munkásokunk
 Apró Antal: Fock Jenő - Gáspár Sándor - Keszler János -
 Korin Imre - Marosán György - Szabó Kálmán - Székely Gyula

4. nap:
 Csizmadia Ernő: Munkásságunk és parasztságunk
 Konráth Ferenc - Gyenge Antal - Keszler János - Márton János
 Romány Pál - Székely György - Székely György
 d.u.
 Kornács Mihály: Tudományunk - kultúránk - értelmiségünk
 Pitos Vilmos - Jancsó Miklós - Kovács Géza - Kócsai Béla -
 Peták Ferenc - Pál László - Tóth Ottó - Vitézy Irén

5. nap: Olvasó nap - művelődés nap
 Kolnár Zoltán: Az olvasás szerepe a társadalmi és gazdasági
 fejlődésben
 Csák Gyula - Pécsi Sándor - Fodor András - Hegedűs Géza -
 Horváth László - Juhász Róbert - Kőrösi János - Kristó
 Nagy István - Nagy Gáspár - Rédey Pál - Tóth Áron
 / d.e. - d.u. /

6. nap: "Egy csónakban"
 Hegedűs László: A magyar népirodalom négy évtizedének
 emlékei és új feladatai
 Csontos János - Halász József - Havas György - Kildy
 Zoltán - Kanyar József - Pál József - Varga Károly -
 Várhelyi Miklós
 / d.e. - d.u. /

7. nap: Szécsényről - Szécsényre
 Pozsgai Imre: A szocialista nemzeti egység útján - Felkésze-
 lésünk a magyar államosítás századára, 2001-re
 Baross János - Fajta György - Hubai Miklós - Illyés Gyula -
 Lékay László - Kildy Zoltán - Szabó József - Tóth Károly
 Aczél György: Szécsény

Irodalmi és szociális estek, visszaemlékezések, versek a táborban

Rendező Bizottság: Bata Imre - Fogarasi Géza - Györffy Sándor -
 Jancsó Miklós - Kanyar József - Kertész Lajos - Kovács András -
 Rédey Pál

Nótások a táborban: Balla Péter - Benesek Árpád - Gábor Ferenc -
 Csizmadia György - Kálmán Lajos - Kócsai Sándor - Kőrösi János -
 Rédei Lajos - Vass Lajos

Visszaemlékezések a táborban: Birczi László - Bottyán János -
 Csaba József - Hirs Ernő - Jenke György - Kolnár Sándor -
 Földi Béla - Gyenge Zoltán - Horváth Lajos - Jancsik Áron -
 Jobbágy Károly - Juhász Sándor - Kontra György - Kovács Berna -
 Kovács Róbert - Kuzsics István - László László - Marosán Péter -
 Pócsai László - Kolnár István - G. Nagy László - Nyikos Katalin -
 Havas János - Rédei Lajos - Szondi István - Székely András -
 Tóth Antal - Varga György

Javasolt napirend: 8 óra reggeli
 9-13 esztendőszünet: szünet előlelti előadások,
 13-14 hozzászólások, vita
 15-19 ebédszünet, fürdő
 19-20 délutáni előadások, hozzászólások, vita
 vacsora
 20 irodalmi est, nóták, tábori
 / váltakozva időjárásról, függően /

Rendezőbizottság:
 Magyar Népfront: S. Hegedűs László, Juhász Róbert, Horváth László
 Ir-szövetség: Fekete Gyula, Nagy Gáspár
 MSZMP Társadalomtudományi Intézet: Huszár István
 MSZMP Parttörténelmi Intézet: Pintér István
 Munkásságunk Múzeuma: Györffy Sándor / kiállítás feloldó is /
 Szécsényi veteránok: Kócsai Sándor, Sebastyán László
 Olvasó Nép mozgalom: Kolnár Zoltán, Pécsi Sándor, Tóth Áron
 Rozsnyó megye: Kanyar József, Varga Károly, Virkonyi Imre
 Szécsény város: a tanácselnök, Rédey Pál / sajtófeloldó /

pon Aczél György zárszavával fejező-
 dött volna be a konferencia. Az én ol-
 vasatomban ez már eleve megadja a
 rendezvény irányát, jellegét. Egy túl-
 méretezett találkozóról van szó, amit
 egy elfogadhatatlanul szélesre vett
 „népfront-gondolat” jegyében szer-
 kesztett Györffy Sándor. Úgy vélte,
 hogy egy konferenciába, amelynek
 14 előadó, 9 emlékező, 4 köszöntő,
 77 felkért hozzászóló, 9 táborúzi
 nótázó, további 28 táborúzi mellett
 visszaemlékező szereplője van (ez
 összesen 141 fő), beleférhet min-
 den és mindenek az ellenkezője is.
 Olyan politikusok is a meghívandók
 között voltak, akik elküldték a meg-
 bocsáthatatlan ösbűnt: felelőségük
 van az 1956-os forradalom leverésé-
 ben és a véres megtorlásban. Apró

Antalra, Marosán Györgyre és Kállai Gyulára gondolok. Erről a levitézlett gár-
 dáról a nemzeti kommunista Szűcs Mátyas *Szűk volt a mundér* című könyvé-
 ben 2013-ban így ír, különös tekintettel a hatvanas-hetvenes évekre: „[...] az
 MSZMP akkori vezérkara Kádár mögött többnyire olyan személyekből tevődött
 össze – Münnich, Marosán, Apró, Kiss Károly, Kállai Gyula, Biszku, Dögei és
 így tovább –, akik ha akarták volna sem lettek volna képesek megújítani az ún.

létező szocializmus rendszerét, ráadásul a titkosszolgálatokban is nagy volt a befolyásuk.”

A konferencia ékesszólói között ott vitézkedett volna Fejti György, az MSZMP KB Ifjúsági Bizottságának titkára, a rendszerváltás hajnalán a kerekasztal-tárgyalások lassítója, hátráltatója, és Berecz János, a Népszabadság akkori főszerkesztője, az *Ellenforradalom tollal és fegyverrel* című könyv szerzője, ötvenhat későbbi átértékelésének akadályozója. A kommunista szakszervezeti világmozgalom élén elhíresült Gáspár Sándor, az 1968 januárjában bevezetett új gazdaságirányítási rendszer ellenzőinek és ellehetetlenítőinek egyike mint fontos ember nélkülözhetetlen lett volna Szárszón, 1983-ban.

Persze a mérleg másik serpenyője sem maradt volna üresen, a furcsa terv alapján meghívták volna Püski Sándor magyar állampolgárságú amerikai könyvkiadót és két emigráns szerzőjét, Gombos Gyulát és Vatai Lászlót. Ott lett volna Vásárhelyi Miklós, Nagy Imre miniszterelnök 1956-os sajtófőnöke és Nagy Gáspár költő, az Írószövetség titkára, aki 1983-ban már megírta Nagy Imrét és a forradalom vértanúit elsirató versét: *Örök nyár: elmúltam 9 éves*. (Egy évvel később, 1984-ben jelent meg az Új Forrásban.)

A népi kollégistákat többen képviselték volna, jobbára korreferátummal. Közülük megemlítem Barla Szabó Ödönt, aki egykoron a Márciusi Front vonzaskörébe került, Gosztonyi Jánost, a Magyarok Világszövetsége főtitkárát, Gyenes Antalt, a Nagy Imre-kormány begyűjtési miniszterét, aki a forradalom idegen erőkkkel való leverése után is szót emelt Nagy Imre mellett, Keserű Jánost, a kiemelt állattenyésztési és takarmányozási programok igazgatóját, Szűcs Ferencet, aki tábornoki rangig emelkedett, és Tőkés Ottót, aki 1956 őszén részt vett a NÉKOSZ újrászervezésében. Végül idesorolom Somodi Istvánt. Ő a népfelkelés idején a Földművelési Minisztérium Forradalmi Bizottságának elnöke volt, '83 körül melőzött agrárgazdász. A martonvásári ellenzéki Brunsvik Klubot ő alapította.

A meghívandó előadók, felkért hozzászólók közül Havas Gábor és Sebestyén László ifjúságában a Soli Deo Gloria Szövetség Kabay Márton Körének aktív tagja volt. Mindketten kutatták a református ifjúsági mozgalmak és a szárszói találkozóok történetét, minderről publikáltak is. A népi írók mozgalmának maradandó hagyományaiban is otthon voltak, Sebestyén László a koalíciós időkben a Nemzeti Parasztpárt budapesti titkára, 1956-ban a Petőfi Párt sajtóosztályának vezetője.

Az 1983-as Szárszó felettébb szélesre álmodott népfrontjába a rend, vagy inkább a látszat kedvéért kiscgazdára is szükség volt. Bognár József pályája akkor kezdett igazán emelkedni, amikor a hithű kiscgazdák számára bealkonyult (per a Magyar Közösség ellen, Kovács Béla elhurcolása, Nagy Ferenc emigrációja). Volt ő a kiscgazdapárt főtitkára, ügyvezető elnöke és jó néhány kommunista kormány minisztere. Ezzel szemben Futó Dezső a meghurcolt, bebörtönzött valódi kiscgazdák közé tartozott.

A nemzeti kommunisták: Pozsgay Imre és Szűrös Mátyás, továbbá a reformkommunisták: Fock Jenő és Nyers Rezső is ott lettek volna. Három leköszönt magyarországi miniszterelnök és legalább öt akadémikus is megjelent volna Szárszón.

A tervnek megvolt a diszkrét bája, ahogy a tüzet a vízzel vegyítette volna, az egymáshoz sehogyan sem illő embereket egy szekcióba, egymás mellé szán-

dékozott ültetni. Nagy Gáspár költő a Fényes Szellők Baráti Kör rossz szellemével, minden idők legnagyobb titkos jelentgetőjével, Kristó Nagy Istvánnal együtt szerepelt volna az „olvasó nép – művelődő nemzet” nagyobb dicsőségére.

Fekete Sándor és Nonn György egyaránt beillett a különös tervbe. Fekete Sándor író, irodalomtörténész ebben az időben, 1983-ban az Új Tükör szerkesztője. Ő 1958-ban Hungaricus álnéven írt könyvet *Az 1956-os felkelés okairól és tanulságairól* címmel, ezért börtönbüntetést szenvedett. Nonn György Erdélyből áttelepült munkásmozgalmi harcos, a háború után Magyarországon vezető politikus, 1958-ban Vadai György álnéven vett részt az *Ellenforradalom Magyarországon 1956* című pártos tanulmánygyűjtemény első kötetének megírásában. 1983-tól ő a Kossuth Kiadó új igazgatója. Itt jelenik meg még ebben az évben a *Szárszó 1943* című dokumentumkötet.

A nagy tekintélyű, népi körökben különösen becsült Illyés Gyulának is szabad lett volna Szárszón egy korreferátumot tartania, ha előbb, 1983. április 15-én meg nem hal. Elhunyt nagy veszteség volt hűséges olvasói és a népi ellenzék számára. Az általa is támogatott szép terv: a Hitel megjelentetése és a Bethlen Alapítvány létrehozása életében nem valósulhatott meg.

Bata Imrét, az Élet és Irodalom főszerkesztőjét, Köpeczi Béla művelődési minisztert és Romány Pált, a Bács-Kiskun megyei MSZMP első titkárát is meghívták volna. A későbbiek megmutatják, hogy ez a sors fintora.

Ugyanígy várták volna a konferenciára a korszak tabuit egyre bátrabban döntögető Csoóri Sándort, Fekete Gyulát, az Írószövetség alelnökét és Hubay Miklóst, az Írószövetség elnökét, előadást, illetve korreferátumot is tarthattak volna. Mégis az az érzésem, hogy ezt a szedett-vedett névsort, ezt a téves tervet nem egyeztették sem Püski Sándorral, sem a Magyar Írószövetséggel, sőt a Fényes Szellők Baráti Körben sem tűzték ki a vitáját. Az Amerikában könyves szolgálatot teljesítő Püski Sándor hazavágyott ugyan a szárszói konferenciára 1983-ban, de azt nem tudta, hogy ott milyen program fogadná, nem érné-e kellemetlen meglepetés. Úgy hiszem, hogy a népi irodalom hívei, a régi Szárszói Találkozók résztvevői is nagyot csalódtak volna. 1943-ban Szárszó az önszerveződések, a civil társadalom és a kormánytól, pártoktól független népi írók szabad fóruma volt, döntő többségében fiatalok részvételével.

Az 1983-ra tervezett találkozó az előadók, a felkért hozzászólók névsorát tekintve nem kis zavarodottságot tükröz, a programot már nem is tekintve. Pártállami jellege a benne érvényesülő, ezzel ellentétes tendenciák ellenére vitathatatlan. Kidolgozójában, a szíve mélyén mégiscsak népi elkötelezettségű Gyórfy Sándorban nem bíztak az állampárt vezetői. Titkosszolgálati megfigyelés alatt állt (*Dr. Zétényi Zsolt közlése*).

Tejes „névsorolvasást” nem volt szándékomban tartani, már csak azért sem, mert a *Tématerv az 1983-as Szárszói Konferenciára* című, Somodi István által megőrzött javaslat dolgozatom mellékleteként megjelenik a Napútban.

Egy eltorzult, a korábbinál is rémesebb „közmegegyezés” felé hajló Szárszó nem fért össze Püski Sándor merészebb kiadói tervével és azok megvalósításával. 1983-ban jelent meg a pozsonyi Duray Miklós *Kutyaszorító* című kisebbségi, tényfeltáró könyve, Csoóri Sándor előszavával. Ez a kiadvány a New York-i Püski Kiadó kiemelkedően fontos könyvei közé tartozik, méltó a patinás könyves műhely klasszikus programjához, Szabó Dezső, Németh László és

Kodolányi János esszéinek közreadásához, a meghurcolt Sinka István balladás verseihez.

Duray Miklós könyvében a szlovákiai magyarság jogfosztottságának történetét írta meg önéletrajzi jelleggel, öninterjú formájában: saját sorsát, kisebbségi jogvédelmi küzdelmeit tárja elénk a szerző. Érveiből kitűnik, hogy a felvidéki magyarság elnyomása, erőszakos asszimilációja Csehszlovákia megalakulása óta folyik. Elveti a sokat emlegetett, egyesek által példaképnek tekintett, marxizmusba hajló Sarló hagyományát (Balogh Edgár, Jócsik Lajos...), de leleplezi Csehszlovákia kommunista pártjának nacionalista jellegét és bemutatja a felvidéki magyar nemzetrész ellenállási módszereit. Ismerteti a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának tevékenységét, a magyar iskolák bezárása elleni határozott lépéseit.

Csoóri Sándor a *Kutyaszorító* előszavában a kommunista rendszert nemcsak bírálja, hanem alapjait is megkérdőjelezi. A nemzetiségi elnyomás egyik okát az egypártrendszerben látja. A másik ok a magántulajdon megszüntetése vagy komoly korlátozása. A harmadik a kisebbségeket védő egyházak megroppantása, a kommunista állam egyházellenes politikája. Csoóri Sándor bátor, szókimondó előszavának retorziója: hosszabb, egyes források szerint egyéves szilencium. Durayt még könyve megjelenése előtt, 1982-ben meghurcolták, perbe fogták, bebörtönözték. A nyilvános tárgyaláson jelenlétével demonstrált a magyar íróársadalom három kiválósága: Cseres Tibor, Csurka István és Mészöly Miklós. 1983 februárjában Duray Miklóst saját kérésére és a tiltakozások hatására engedték szabadon. Ők ketten, Csoóri és Duray méltó előadói lehetnek volna egy szabadon megrendezett, új Szárszói Találkozóznak. Ugyanez mondható el a mellettük kiálló írókról is.

A kiadó nem kerülhette el a retorziót. 1983. június 30-án Püski Sándor ezt megírta Pozsgay Imrének: „Az itteni magyar főkonzul útján megkértek, hogy az idén ne menjek haza, mert a Duray Miklós *Kutyaszorító* c. könyvével megsértettem Magyarország külügyi és szövetségi érdekeit.

Azt korábban sem vártam, hogy nyilvánosan megdicsérjenek a könyvért, de erre – még ha néhány mondatot illetet volna is megfésültetnem benne – legrosszabb álmaimban sem gondoltam. Ui. a fésülés nem változtatott volna a lényegen: a valóságos nemzeti sérelmek kijajgatásán. Nem én teremtettem ezt a helyzetet, amelyben magyarok milliói bajlódnak, s nem is kívántam ezt a bábáskodást, amint nyilván Csoóri Sándor sem kívánta, de foglalkozásunkból eredően ki sem térhettünk előle. Így hozták a körülmények.

Mindezt csak azért írom Neked, mert a fentiek legkeservesebb következményeként nem lehetek ott augusztusban Szárszón, s Te vagy ennek a konferenciának a hivatalos gazdája. [...] arra kell gondolnom, hogy milyen jól jött a Duray-könyv a Szárszót félremagyarázni kívánó történészeknek és emlékiróknak.

Nem kívánok ennek az ügynek a mindenképp szükségesnél nagyobb nyilvánosságot adni, s ezért szeretném, ha Te tájékoztatnád erről az ügyről Fekete Gyulát mint a társrendező Írószövetség képviselőjét, mert azt sem várhatom, hogy valamilyen álürügyet adjak vagy adjanak távolmaradásom okául.” (Püski Sándor: *Könyves sors – magyar sors*, Püski, Bp., 2002.)

A fenti fejlemények következtében az Írószövetség mint az egyik konferenciaszervező visszalépett. A rendezvényből a Népfront égisze alatt valami kevés

mégiscsak megmaradt: az egyhetes találkozó visszaminősült egynapos megemlékezéssé.

1983. augusztus 20-án, Szent István napjának reggelén a Hazafias Népfront Belgrád rakparti székháza elől buszok vitték a meghívottakat Balatonszárszóra. Délelőtt 10 órakor az 1943-as konferencia színhelyén kezdődött a kicsit öszvérré sikerült „ünnepi nagygyűlés”, ami legalább annyira alkotmány napi volt, mint a Szárszói Találkozón történeteket felidéző. *Himnusszal* kezdődött, *Szózat* tal végződött. Pozsgay Imre elég szerteágazó, oda nem illő témákat is érintő beszédéből idézem a Szárszóra vonatkozó rész fontosabb elemeit. A Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkáráként így értékelte a történelmi jelentőségű tanácskozást: „Szárszó a kiútkeresők nemzeti egységének kifejezője volt, de mégis olyan fórum, amelynek résztvevői közül az előrelátók a felszabadulás utáni demokrácia és szociális haladás programját is felvázolták. Az 1943-as szárszói konferencia a társadalmi és nemzeti önismeret gyakorlótere, egyben próbatétele volt. A találkozón hatszázán vettek részt. Ott voltak a Soli Deo Gloria Szövetség, a Györffy kollégium, az Egyetemi Diákegység Mozgalom, a Parasztszövetség, a Magyar Élet és Magyar Út lapok szerkesztői, de mások is: különböző felekezetek papjai, tanárok, mindenféle foglalkozású értelmiségiek, egyetemista és középiskolás fiatalok, és kisebb számban a paraszt- és munkásfiatalok.” Itt egy olyan kijelentés következik, amit történész vagy irodalomtörténész semmiképpen sem mondhatna, de szorongatott politikustól adott helyzetben elmegy: „A konferencia előadásait Kodolányi és Erdei Ferenc tartotta. [14 előadás hangzott el 1943-ban Balatonszárszón, köztük Németh Lászlóé.] Hozzájuk referendummal kapcsolódott Jócsik Lajos, Karácsony Sándor, Németh László. A vita résztvevői között volt Asztalos István, Darvas József, Dobi

István, Nagy István és Veres Péter, stb. A 40 éve lezajlott Szárszói Konferenciáról négy évtizede tartanak politikai és szaktudományi vitákat. Ami eldőlt abban, azt maga a történelem döntötte el. Ami ezután is vitatható, az legyen továbbra is a politika és a szaktudomány dolga.” Pozsgay Imre itt a kecskeméti Forrás 1983 augusztusában megjelent Szárszó-számára és Salamon Konrád ott közreadott, Németh László beszédét és a harmadik utat méltató tanulmányára is utalt, ideértve a szerző ellen irányuló újságírói és történészi támadásokat. Talán ezért foglalta beszédébe fenti mondatait.

1983-ban a megemlékezésen többeknél volt egy-egy példány a Forrás említett számából. Jó néhányan örömmel és büszkén fogták kezükben a folyóiratot, de volt, aki bűnjelként mutogatta.

A továbbiakban Pozsgay Imre felidézte a konferencia általa fontosnak vélt vonásait: „A találkozó résztvevői a társadalmi haladás útját járták. Elutasították az igazságtalan, feudális földbirtokrendszert, a szegénységet, a tömegek politikai és kulturális elnyomását. Valódi, népi demokratikus fejlődést akartak. Ez a közös szándék sem takarhatta el a résztvevők közötti nagy ideológiai és politikai különbséget.” A beszédet követően Sellei Zoltán előadóművész szavalta el József Attila *Hazám* című versét, majd a *Szózat* közös elénekelésével zárult az emlékező rész, az „ünnepi nagygyűlés”.

A szünet után, 11 órakor kezdődött az évfordulóhoz illő program. Előbb egy népi táncsoport, a Kis-Balaton együttes, majd a meghívóról lemaradt, az Egyetemi Színpadról ismert Forrás Kör következett. A fiatal előadóművészekből és népdalénekesekből álló Forrás Kör a tanácskozás jegyzőkönyve alapján megszerkesztett *Szárszó 1943* című dokumentumműsorának őszi bemutatójára készült, ebből adott elő egy montázst. A szervezők nem kértek szöveggönyt vagy műsorvázlatot, de egy kikötésük mégis volt: Németh László szárszói beszéde még részleteiben se kerüljön be a megszólaltatandó összeállításba. Az irodalmi műsor, a dokumentummontázs szereplőit Bérci László fotóművész, a '43-as Szárszó és a népi írók megörökítője fényképezte. Felvételei alapján mondhatom, hogy Ambrus András, Csoóri Sándorné Marosi Júlia, Erős József, Galán Géza, Homolya Attila, Léka Géza, Szabó András és Torday Ferenc szólaltatta meg az előadások és a viták szemelvényeit, József Attila és Sinka István verseit. Marosi Júlia erdélyi és moldvai magyar népdalokat énekelt. A műsort magam szerkesztettem és vezettem be. Szokásomhoz híven rögtönöztem, így azt sok év után nem tudnám már felidézni.

Bérci László *Szárszó '43* című fotókiállítása ekkortájt sokat utazott az országban, számos helyen, egyetemi klubokban, művelődési házakban, könyvtárakban volt látható. A megemlékezés napján, délután a nagyközségi tanács épületében volt megtekinthető (Hősök tere 1.). Itt lehetett megvásárolni a kiállítás katalógusát.

A résztvevők 60 Ft ellenében a SZOT csárdában ebédelhettek. Itt hangzott el Somodi István emlékezetes pohárköszöntője: „Barátaim! A mai nap története úgy alakult, hogy előzetes várakozásainktól eltérően most csak ünnepelni jöttünk Szárszóra. Ez a körülmény meghatározza találkozásunk jellegét, maradjunk hát az ünnep korlátai között. Köszönjük meg mindazoknak, akik mellénk álltak a megemlékezés igényében, meggyőzték a továbbra is hatni tudó – és a világhosszra továbbra sem kívánczó – ellenzőket, és legalább az egymást

láthatás jogát kieszközölték megfigyelt táborunknak. Fogadják érte elismerő kézszorításunkat.”

Somodi István máig ható, érvényes modellnek tekinti Szárszót, és ennek hangot ad köszöntőjében: „Szárszó nem egy múltba vesző, megszervolt mozzanat újkori történelmünkben, hanem maradandó modell, gyakorlati példa minden idők magyar társadalmá számára: úrmutatás, hogyan kell megállapítani a bajt és keresni a cselekvés módzatait, ha a haza sorsáról van szó.”

A pohárköszöntő az új konferenciák felé vezető utat is bátran megmutatta: „[...] sokan vagyunk, akik úgy gondoljuk: azt a régi tanácskozást az élő nemzet javára csak egyféleképpen lehet megidézni: egy időről időre összeülő másik,

harmadik konferenciával, Szárszón, vagy akár Budapesten, Kecskeméten vagy Debrecenben, ahová ugyanúgy eljöhét minden hazánkfia, mint oda, és ahol ugyanúgy megvitatjuk gondjainkat, mint akkor.”

Somodi István feltételelesen beszélt, mintha valami jövőbeli, de elkerülhető csapás veszélyére figyelmeztetne, valójában azonban az 1983-as jelenről szól: „Lemoshatatlan szégyen lenne, ha a mostani Magyarországon nem lehetne annyit megtenni, mint akkor, a régi világ ezerszer elítélt viszonyai között, a megszállt Európa kellős közepén.”

A kecskeméti Forrás Szárszó-száma

A szárszói megemlékezés és konferenciaterv előkészületeivel párhuzamosan indult a kecskeméti Forrás 1983. augusztusi számának, a Szárszó-émlékszámnak a megtervezése, az anyaggyűjtés, a szerzők felkérése. Ebben az időben Hatvani Dániel volt a szépirodalmi, szociográfiai és művészeti folyóirat főszerkesztője. Küzdelmeiről, kínjairól, az irodalompolitika elvtelen irányítóival folytatott harcairól Hatvani a *Tilalomfák árnyékában. Egy irodalmi főszerkesztő emlékiratai* című könyvében számolt be (Püski, Bp., 1997). Még 1983 februárjában a Művelődési Minisztériumban, a főszerkesztői értekezleten az eligazításon maga Köpeczi Béla művelődési miniszter tett arra javaslatot, hogy folyóiratunként legfeljebb egy-két írás lásson napvilágot az 1943-as Szárszói Találkozóról. Nem sokkal az értekezlet után a minisztérium főosztálya írásban kérte a lapszám tervének mielőbbi beküldését. Hatvani egyik munkatársával közösen fogalmazta meg a választ: „Tanulmányt, értekezést, illetőleg emlé-

kezést kértünk a következő szerzőktől: Salamon Konrád kandidátus, főiskolai tanár: Szárszó, tanulmány; Monostori Imre irodalomtörténész, az Új Forrás főszerkesztő-helyettese: tanulmány, Győrffy Sándor, a Munkásmozgalmi Múzeum főmunkatársa: 1980-ban fölvetett emlékezések; Dömötör Sándor, Balla Péter volt résztvevők [és előadók], ny. néprajztudósok: visszaemlékező írások. Bérci László fotói (1943, 1980).“

Választ nem hozott a posta, de egy minisztériumi osztályvezető telefonos nyomásgyakorlása következtében egy szárszói írást mégiscsak vissza kellett küldeni. Hogy melyiket, azt a szerkesztőség dönthette el. Hatvani Dániel Monostori Imre dolgozatát juttatta vissza a szerzőnek. Így Köpeczi Béla kívánsága is megvalósult: Szárszóról bőven elég két opus. A szerkesztőség Hatvani Dániel irányításával tovább végezte a munkáját. A népi irodalom kiválóságairól készült tanulmányok egészítették ki a Szárszó-blokkot, és bekerültek az emlékszám minden részébe Bérci László fotóművész 1943-ban, a találkozón készített archív felvételei. (Fényképet csak szabad közölni.) Az áprilisban elhunyt Illyés Gyulára Szekér Endre tanulmánya emlékezett: *Illyés Gyula kései költői testamentuma*. Tüskés Tibor *Nem menekülhetsz* című alapvetésében *Illyés Gyula és a népi írók mozgalma* kapcsolatrendszerét összegezte.

Erdélyi József *Villanyél* című elfelejtett forradalmi versét Hartyányi István, a Turul Kiadó egykori vezetője, a kiváló bibliográfus küldte a szerkesztőségnek. Nevére illik emlékezni. Jómagam 1981-től kapcsolatban álltam Hatvani Dániellel és folyóiratával. Megfordult már nála *Sinka István, a lángoló cselédházak és az ügyészség* című dolgozatom a pásztorköltő számos versével, de ő azt túlságosan apologetikusnak találta, így javításra, tompításra visszaküldte. A szükséges igazítást elvégezve hamarosan a Forrás Szárszó-számának szerzőgárdájában találtam magamat. Ekkor már készen volt *Sinka István szárszói útja* című tanulmányom, szerencsére nem ezt postáztam Kecskemétre. Hatvani Dániel bizonyára visszaküldte volna mint a Köpeczi Béla megszabta szűk keretbe bele nem férő, renitens írást.

Győrffy Sándor történész *A szárszói konferencia négy évtized távolából* című, Somodi István kezdeményező felszólalása miatt már említett összeállítása is nagyobb figyelmet érdemelne. Mind a tizenkét egykori szárszói résztvevő – köztük három előadó is van – úgy tekint vissza, hogy emlékezésében nem kevés az olyan elem, ami segíti az 1943-as találkozóról való teljesebb kép kialakítását. Példaként említem László Gyula régészprofesszor vallomását, aki elmondta, hogy a Szárszói Konferencián, talán annak egyik szünetében Sinka Istvánnal sétált egyszer. Ekkor a pásztorköltő azt találta mondani: Gyuszikám, „egyetlen sorom többet ér, mint az előadások sorozata”. Sebestyén Lászlónál az ragadott meg, amikor Németh Lászlóról beszélt: „Biztosan emlékeztek rá, hogy Németh Lászlónak milyen aszkéta-arca van a konferencia előadói pulpitusánál. *A Homályból homályba* című kötetéből tudtam meg, olyan fokú vérhasban szenvedett a héten, hogy orvosi tudása szerint tulajdonképpen a halálra várt, és teljesen kétséges volt, hogy eljön-e oda. Ez az úgynevezett »ihletettségi állapotot« tulajdonképpen egy fiziológiai állapot volt, annak is volt valamiképp hatása a megjelenésére: a csontig lesóványodott és ereje fogytán lévő ember felágaskodása volt.”

Rétei Lajos tanúságtételét is érdemes a pontosabb kép kedvéért felidézni: „[...] a balatonszárszói konferencia után egy cserkész táborban kiállítást is ren-

deztünk a népi írók munkáiból. A Püski Kiadó könyveit raktuk ki sorba, és mint a legjelentősebb élményt: középre raktuk ki a Szárszó-könyvet. Egyik újságíró ismerősünk, aki eljött a táborozást meglátogatni, alaposan meg is mosta fejünket utána, hogy mit keres ez a könyv ott, mert hiszen erről ilyen meg olyan hangokat lehetett hallani. De ez minékünk az érdeklődésünket annál jobban fölkellette a könyv iránt. *Bibliánk* volt ez a könyv.”

Az 1983 augusztusában napvilágot látott tematikus Forrás-szám legnagyobb szenzációja Salamon Konrád *Szárszó, 1943* című tanulmánya volt, amellyel a hatalmat gyakorlók köreiből nagy vihart támasztott. Tudományosan megalapozott, szakszerű dolgozatában Erdei Ferenc és a találkozói többi baloldali előadójának beszédeit, hozzászólásait igen alaposan elemezte. Nem volt részrehajló, ugyanilyen ügygonddal vizsgálta a harmadik utat képviselők szárszói szellemi megnyilvánulásait, különös tekintettel Németh László előadására. A *Futóhomok* szerzőjéről elmondta, hogy nem a politikai holnapról, hanem a holnaputánról beszélt, hallgatóit a marxizmussal, materializmussal és a proletárdiktatúrával riogatta, ezzel akadályozta meg a náciellenes összefogást. Rámutatott a munkásmozgalom szektás, dogmatikus hibáira, balos elhajlásaira, például arra, hogy körükből néhányan Németh Lászlót az ország jövőjéből könnyű szívvel kizárták volna. Salamon Konrád ezt a kirekesztő magatartást nem csupán elfogadni nem tudta, hanem nyíltan kiállt a harmadik út és Németh László szárszói beszédének igaza mellett. Körüljárta és elfogadta a jövőt megsejtő nagy író kétségeit a társadalom erőszakos átalakításával szemben. Tegyük hozzá, hogy Németh László apokaliptikus látomásait beteljesítették a sztálini diktatúra borzalmai.

Hiába az árnyalt, finoman cizellált fogalmazás, a rendszer éber őrei a népi írók harmadikutas szemléletével rokonszenvező Salamon Konrádot a kommunista ideológia és társadalomépítési kísérlet megkérdőjelezői közé sorolták, akárcsak Csoóri Sándort és Duray Miklóst.

Állításom nem tűnik túlzásnak, ha elolvassák Darvasi István főszerkesztő *Nincs perújrafelvétel!* című destruktív írását a Magyar Hírlap 1983. augusztus 17-én közreadott számában. Darvasi egyformán elmarasztalta a történész dolgozatát és a Forrás főszerkesztőjét: „Salamon Konrád tanulmányában nemcsak az a meghökkentő, hogy Szárszó negyvenedik évfordulóján Németh László nézeteit ismerteti *egyvetértőleg*. Az olvasót az döbbeneti meg és háborítja fel, amit e nézetekről gondol és ír. Meg az, hogy ez a gondolatmenet szerkesztői jóváhagyással nyomtatásban megjelent.” Hasonló szellemű kurzuscikket írt az Élet és Irodalomba Ránki György történész: *Igazolható-e Németh László próféciája?* Ránki szerint Németh László tévedett, és Salamon Konrád írását „több történetírói módszertani hiba jellemzi”. Az ÉS főszerkesztője ebben az időben az egykoron népi elkötelezettségű Bata Imre irodalomtörténész volt, aki az 1983-as Szárszói Találkozó elvetélt tervében a meghívandók között előkelő helyen szerepelt.

Hatvani Dániel, a Forrás főszerkesztője a Darvasi-cikk igaztalan megállapításai miatt kinyíltában az Újságíró Szövetség etikai bizottságához fordult, bár sok reményt nem fűzött beadványához, mégis ellentámadásba lendült: „Darvasi úr cikkéből úgy tetszik ki, elítéli az ötvenes évek elejének hibáit, bűneit, de ő maga is szívesen él annak eszközeivel. Ezek legaljasabbika, amikor lapunkat szovjetellenességgel vádolja.” Néhány héten belül megérkezett a válasz. A Dar-

vasi írásában foglalt kifogásolt megállapítások nem sértik az Etikai Kódexben meghatározott elveket.

Évek múltán, a rendszerváltás idején, 1990. augusztus 13-án leleplező, megszégyenítő interjú jelent meg Darvasi Istvánnal. Mint megtudtuk, a volt főszerkesztő már 15-20 évvel korábban látta, hogy a kommunista rendszer működésképtelen. Elpanaszolta szomorú sorsát, hogy őt mindenhol kirúgták. Az ÁVH-tól éppen úgy, mint a pártközpontból és a Magyar Hírlaptól. Ez talán némi elégtételt jelentett az amúgy nem kárörvendő Hatvani Dániel és szerkesztősége számára.

A Forrás 1983. őszi kálváriájának stációit hosszasan felidézhetném, de elég, ha a megyei lapban, a Petőfi Népében szeptember 14-én megjelent újabb kellemetlenkedő cikkekre utalok, amelynek címében minden benne van: *Tiszta-e a Forrás?* A Bács-Kiskun megyei hajsza Romány Pál megyei első titkár sugalmazására indult. Ne felejtsük el, hogy őt is marionettfiguraként kötélén rángatták, felülről irányították. Természetesen ő is a tervezett Szárszói Konferencia meghívandó korreferensei közé tartozott. Ugyanez mondható el Köpeczi Béla művelődési miniszterről, aki szerényen a háttérből irányította az ügyben illetékes ambiciózus osztályvezető számonkérő akcióját.

Salamon Konrád történészt is érdemes lenne alaposan kikérdezni, hogy a főiskolán milyen retorziók érték Szárszó-tanulmánya miatt. Annál is inkább, mert már 1983. augusztus 20-án, a Pozsgay-féle népfrontos megemlékezésen, a népi kollégisták közül a hatalmi pozícióban lévő balosok éreztették vele, hogy nem ilyen tanulmányra vágytak. Szűcs Ferenc, aki akkor tábornoki rangban szolgált a néphadseregben, gúnyosan kérdezte tőle: maga állította össze azt a dolgot?

A református egyház megemlékezése

Az 1943-as Szárszói Találkozó negyvenedik évfordulóját a társrendező Magyarországi Református Egyház is megünnepelte. Nem készítettek megvalósíthatatlan, túlméretezett tervet, nem gondoltak kompromittálódott kommunista vezetők meghívására, hanem szerényen, visszafogottan, mégis méltó módon emlékeztek meg a történelmi jelentőségű eseményről. Az ünnepi esemény szervezője Merétey Sándor, a Kálvin téri Zsinati Levéltár igazgatója. Ő küldte ki az udvarias, személyre szóló felkérőleveleket az előadóknak. Az 1943-as Magyar Élet-konferencia kerek évfordulóján, 1983. szeptember 4-én, délelőtt 10 órakor került sor a balatonszárszói református templomban a hálaadó istentiszteletre.

Az istentisztelet és a megemlékezés Kovách Attila dunántúli püspök igehirdetésével kezdődött. A püspök úr a Zsoltárok könyvére hivatkozott, amelyben gyakran találunk felhívást arra, hogy emlékezzünk a múltra, tekintsünk vissza a magunk mögött hagyott útra.

Hálaadását szépen tagolta, pontokba szedte a püspök úr. Ezek közül az elsőt idézem: „Adjunk hálát mindenekelőtt azért, hogy a szárszói konferencia létrejött, mivel voltak azokban a nehéz időkben is a nép sorsát felelősséggel hordozó, utat kereső, elkötelezett emberek. És adjunk hálát azért is, hogy a református diákok mozgalma, az SDG felismerte – vagy legalábbis megsejtette –,

mire van az adott történelmi pillanatban szükség. Volt bátorsága egybehívni a szárszói konferenciát, és ezzel szerény, de talán nem jelentéktelen szolgálatot végezhetett egész népünk javára. Erre emlékezve hálaadó imádságként vesz-
szük ajkunkra az egybehívó református diákmozgalom nevét: Soli Deo Gloria.”

A fenti idézetből kitűnik, arról, hogy ki is rendezte meg az 1943-as Szárszói Találkozót, vita van. Ehhez nem kívánok hozzászólni. Az előadók közül erre a kérdésre Sebestyén László adta meg a helyes választ.

Merétey Sándor levéltári igazgató emlékező beszédét így kezdte: „[...] a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának jutott az a megtisztelő feladat, hogy többesztendő kutatómunka és anyaggyűjtés után, a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség Magyar Élet Konferenciájának 40 éves évfordulója alkalmából rendezett mai hálaadó ünnepséget előkészítse és azt sokak segítségével lebonyolítsa.”

Beszédében a Soli Deo Gloria Szövetség Szárszóval kapcsolatos érde-
meit hangsúlyozta. Levéltári kutatásokra alapozott megállapításaiból kiemelek néhány mondatot: „A Szövetség tagjait a »prófétás idők« ihletik: imádkozók és progresszívek, bibliaolvasók és a szellemi társadalompolitikai és szociális felelősség emberei. A legmarkánsabban tükröződik ez talán a Kabay Kör munkájában.” Végül az SDG-t és az 1943-as tanácskozást így jellemezte: „[...] a Szövetség Balatonszárszón, az ősi magyar faluban lévő üdülőtelepén más kiutat keresőkkel kezdet fogva megrendezi az emlékezetes konferenciát. E konferencián kinyújtják kezüket a más gondolatvilágban élők, a más hitű és nem hívő fiatalok felé is a nagy kérdés miatt: *Mi lesz veled Magyarország?* Ekkor Szárszón a reménység kovácsol terveket; a háború utáni feladatteles időkre gondolnak: keresik az utat és az igazságot, s hangzik a zoltár és a magyar népdal.”

Denke Gergely egri református lelkész *A Szárszóhoz vezető útról* beszélt. A konferenciának otthont adó Soli Deo Gloria Szövetség alapításának rövid történetével kezdte beszédét: „Különös szereposztás történt 1921. június 11-én a siófoki színházban. A XC. zoltár éneklése közben 30, lelke mélyéig megrendült ifjú teológus lépett fel egymás után, hogy aláírja egy új református ifjúsági tömörülés, a Soli Deo Gloria Szövetség alapító iratát.”

Kitért rá, hogy az egyke terjedése ellen folytatott elszánt, életpárti küzdelem mennyire fontos, közösségformáló sorskérdés volt úgy az alakulófélben lévő népi írói mozgalom, mint a Református Egyház fiatal lelkészei számára, idegondolva a Soli Deo Gloria Szövetség ifjú tagjait is.

Beszélt az SDG és a népi szabadcsapat összefonódásáról, és nem feledkezett meg Püski Sándorról sem: „A népi írók mozgalma és az SDG Szövetség kapcsolatát elemezve talán nem is túlzás »összefonódásról« szólnunk. Püski Sándor a megmondhatója, hogy a népi írók általa kiadott könyveinek terjesztése, a népi irodalom népszerűsítése mily döntő mértékben az SDG Szövetség Kabay Márton Körének s a Szövetség országos »sejthálózatának« volt köszönhető.”

Végül leszögezte: „A szárszói 1943-as Magyar Élet konferencia is betetőzése volt valójában a Szövetségben régen elindított sajátos célú táborozássorozatnak.” Hittel vallotta: „a siófoki megalakulástól egyenes út vezetett Szárszóig”.

Sebestyén László újságíró mint az SDG Kabay Márton Körének egykori tagját, az 1943-as Szárszói Találkozó résztvevőjét és kutatóját hívták meg a Református Egyház megemlékezésére, hogy tanúságot tegyen. Előadásában

a tanácskozás számos apró, a nagyközönség előtt alig ismert vagy ismeretlen részletére hívta fel a figyelmet. Így elmondta, hogy Németh László Pestről Földvárra utaztában, a vonaton írta meg híres szárszói beszédét. Hivatkozott Bibó Istvánra, aki szerint „Szárszón a kérdésfelvetés Erdei és Németh részéről egyaránt helytelen volt. Csak az antifasiszta egység megteremtésére kellett volna koncentrálniuk.” Bibó a náciellenes összefogás széles társadalmi támogatást nem élvező tervére gondolhatott.

Sebestyén beszédéből kihallatszik, hogy nem fogadta el a népi írók megosztására, szétpolitizálására irányuló külső törekvéseket, egységes népi mozgalomban gondolkodik. Ennek megvilágítására egy különös példát hozott fel: „Békés város új rendőrkapitánya, Klein, beviteti az ott tartózkodó Németh Lászlót és Féját, a népi mozgalmi belügyminiszter Erdei Ferenc azonban tüstént odautazik és védelmébe veszi őket. De ezt teszi azonnal Veres Péter is. S ebben nem az ellenfél iránti lovagiaságról van szó, hanem a megbecsült harcostárs melletti kötelező kiállásról.”

Az ünnepi megemlékezés alaposan felkészült, tiszteletre méltó egyházi szónokai az 1943-as konferencia szervezői közül konok következetességgel kihagyták Püski Sándort. Ezt Sebestyén László tette szóvá: „Sándor Bátyánknak az egyik rendezőként való nyilatkozata alkalmat ad arra, hogy a rendezőről szóló, és igen ellentétes mai megnyilatkozásokat is érintsük. Az a helyzet, hogy még Püski Sándorral [kapcsolatban] sem egyértelmű a volt SDG-sek véleménye ebben. Mi úgy tudjuk, hogy a '43-as táborozás már valóban közös rendezés volt, nem is lehetett más. De Püskinek most jelentősebb szerepe volt, az íróelőadók szervezőjeként *bízást mondhatjuk őt a 43-as Szárszó főrendezőjének.*” [Kiemelés tőlem. M. E.]

Külön érdeme Sebestyén Lászlónak, hogy beszédében kitért a holtában is mellőzött kiváló pedagógiai szakíró, Karácsony Sándor munkásságára: „Karácsony Sándorról nemigen esik szó Szárszó mai értékeléseiben. Legfeljebb csak a nevét említik az előadók között. Mi azonban nem felejtjük, hogy a konferencia az ő nevelési elveinek és gyakorlatának a megvalósítását is feladatának tekintette.” Később látni fogjuk, hogy ez nem egészen így történt.

Az emlékezés és hálaadás utolsó előadója Zsebők Zoltán főgondnok, a Zsinat világi elnöke volt. Szárszón katonai szolgálata miatt nem lehetett jelen 1943-ban, de az ott történekről barátai: Veres Péter, Németh László, Erdei Ferenc és Jócsik Lajos segítségét igénybe véve tájékozódott. Nem tért ki rá, de felkészültsége arra enged következtetni, hogy azóta elolvasta a tanácskozás Püski Sándor által megjelentetett jegyzőkönyvét. Az egykori frontszolgálatos katona negyven év múltán így szólt a találkozóóról: „A szárszói konferenciára emlékezni a nemzeti egység gondolatkörére hivatkozva szükséges azért, mert az egyik nagy jelentőségű olyan alkalom volt az elmúlt fél évszázadban, amikor osztályhelyzetre, réteghez tartozóra való tekintet nélkül hívta egybe a református diákszövetség, a »Soli Deo Gloria« hazánk legjobbjai közül azokat, akikről úgy vélte, szívükön hordozzák a népnemzet sorsát, s azokat, akikről tudta, hogy van mondanivalójuk a jövőendő számára, akiknek szava, tanítása útmutató lehet a jövőben.”

Utalt a háborús évek Magyarországnak akkori elszigeteltségére: „Remélték a résztvevők a jó visszhangot, ám Európa nem akarta meghallani a hangjukat. Európa nem válaszolt!

Ha valakinek kétségei lehetnek az ún. Nyugat ez időbeli magatartásáról, olvassa el Juhász Gyula kitűnő tanulmányát az angol külpolitikáról a II. világháború idejében. Ott írva van, hogy többek közt az akkori angol külügyminiszter menyire nem tartotta fontosnak, hogy mi lesz Magyarország háború utáni sorsa.”

Végül Zsebők Zoltán egy szép, mottónak is beillő megállapítással fejezte be emlékezését: „Az ember csak annyit ér, amennyit használhat hazájának, nemzetének, úgy vélem, hogy a mai együttlétünkkel is hazánk javát szolgáltuk.”

A beszédek között a közös éneklést Balla Péter vezette. Az emlékezés és hálaadás a balatonszárszói református templomban a *Himnusz* közös eléneklésével zárult. Minderről bővebben olvashatnak a *Confessio* 1983/84-es számában.

Ugyanitt jelent meg Papp János *Bérci László fotóművész vallomásai képekben Szárszóról* című rövid beszéde, amely szeptemberben Budapesten, a Zsinati Levéltárban megrendezett kiállítás megnyitójaként hangzott el. Innen idézek egy személyes hangú bekezdést: „Bérci Lászlóról és Bérci Lászlónak szeretnék még egy szót mondani. Fotóművészete ismert és nagyra becsült közöttünk. Nagy hálával tartozunk Neki azért, hogy fotómasinájával végigkísérte a konferenciát. Éles szemmel fedezte fel az eseményeket, a mindennapiakat és a kiemelkedőket egyaránt. Élnek ezek a képek s ma, 40 év múltán is vissza-kapcsolnak bennünket azokba a forró napokba, melyeknek ha nem is lehetünk mind személyesen részesei, e képek szemlélése során ott érezzük magunkat az előadók, vitázók izzó, lelkes hangulatában, a bibliakörök csendjében, a tábortüzek varázsos világában. Köszönjük Bérci Lászlónak, hogy gondosan megőrizte ezt a hatalmas anyagot, aminek csak töredékek kerülhetett ide a táblókra. Köszönjük, hogy Szárszó és a népi írók emlékét azóta is ápolja, járja velük az országot előadásokkal, kiállításokkal.” Magam is szívesen emlékszem rá, kedves ismerősöm volt.

Szárszó 1943 – dokumentumkötet a Kossuth Kiadónál, 1983

Püski Sándor és Pozsgay Imre 1982 nyarán New Yorkban megegyezett, hogy 1983-ban Budapesten közösen kiadják az 1983-as Szárszói Találkozó jegyzőkönyvét. A szálak ennél régebbre, legalább 1980. június 5-ig, a Szárszói Konferencia résztvevőinek a Hazafias Népfront József nádor téri székházában megrendezett baráti találkozójaig vezetnek vissza, ahol Somodi István emlékezetes beszédében a konferencia jegyzőkönyvének új kiadását kezdeményezte, alaposan előkészített kritikai kiadásra gondolt, a kimaradt beszédek pótlásával, a megcsonkult szövegek kiegészítésével.

Az előzmények és a visszhang összegyűjtése elkezdődött, az előkészítő munka több szálon futott. Az egykori résztvevők egyike, Györffy Sándor történész a Munkásmozgalmi Múzeum főmunkatársaként kezdte meg a dokumentumok összegyűjtését. Sebestyén László az SDG Kabay Márton Körének tagjaként lelkesen, ambiciózusan kutatott. Nemcsak az egyházi anyagokat kereste, a népi irodalom legalább annyira érdekelte. Sipos Attila, a Kossuth Kiadó fiatal munkatársa is részt vett az előkészítő munkában, hiszen a tervek szerint kiadójára

lehetett számítani a könyv megjelentetésében. Magam Sinka István verseinek összegyűjtésén dolgoztam és azok mielőbbi megjelentetését terveztem, így sokat jártam az Országos Széchényi Könyvtárba és az Országgyűlési Könyvtárba. A Sinka-kutatás mellett Szárszó sajtóvisszhangját is gyűjtöttem. Erre Püski Sándor is biztatott, ha hazajött látogatóba, már csak azért is, mert nem zárta ki, hogy a magyarországi tervek megghiúsulása esetén mégiscsak ő lesz kénytelen Amerikában kiadni a Szárszó-kötetet. Püski Sándor mellett az általam gyűjtött cikkeket, dokumentumokat Gyórfy Sándor és Sebestyén László is megkapta, hátha mégis itthon jelenik meg a várva várt kiadvány.

A könyv első vázlatát, előzetes tervét Somodi István őrizte meg, ő kérte el annak idején Gyórfy Sándor történéstől. Összeállítóként Gyórfy Sándor, Sebestyén László és Sipos Attila neve szerepel a tervezeten. A felső állami és pártvezetés, úgy látszik, bizalmatlan volt az anyag összegyűjtőivel és szerkesztőivel szemben, így fölējük kívántak ejtőernyőzni bizalmukat élvező, szaktekin-télynek számító történést vagy történészeket. Felmerült, hogy M. Kiss Sándor és Vitányi Iván legyen a kötet főszerkesztője, hiszen szerencsés kézzel nyúltak az 1944-es nemzeti ellenállás Szárszótól sem idegen témájához, jó tollal, a kötelező sallangokat mellőzve írták meg *A magyar diákok szabadságfrontja* című könyvüket.

„Pártunk és kormányunk” máshogy döntött, egy keményvonalas marxista történést, Pintér István lett a megjelenés előtt álló kötet főszerkesztője.

Ekkorra a gyűjtés, válogatás és szerkesztés munkájának dandárját Gyórfy Sándor, Sebestyén László és Sipos Attila már elvégezte. Ezt bizonyítja a Somodi István tulajdonában lévő, Pintér István főszerkesztői kinevezése előtt készült kötetterv.

A keményvonalas Pintér vitézül cenzúrázott és oda nem illő munkásmozgalmi dokumentumokkal „dúsította fel” a kéziratot. Püski Sándor a Magyar Élet Kiadó történetét 1982 nyarára hosszabb tanulmány formájában írta meg, a kötetterv három összeállítójának felkérésére. Pintér István kihúzta a tanulmány felét, *A népi mozgalom elvei és a harmadik út, a Magyar gettó!*, az *Emlékezés a „szárszóiak” sorsáról...* és *A népi mozgalom és a harmadik út érvényessége 1982-ben* című fejezeteket, mintegy tíz oldalt. Ugyancsak törölte Karácsony Sándor *Magyar nevelés* című, 1943-ban Szárszón elhangzott, a hármak tervében még fellelhető előadását.

Mellesleg Karácsony Sándor szárszói beszéde a tanácskozással közel egyidejűleg megjelent, 1944-es Szárszó kötetből is hiányzik. A hivatkozás szerint nem tudták kibetűzni a gyorsírási jegyzőkönyvből az előadást, és azt a szerző sem adta le írásos formában a kiadónak. Azonban ez nem ilyen egyszerű, mert világnézeti kérdésről van szó. A tanácskozás marxista, materialista előadóinak jelentős része ellenszenvet érzett a hívő Karácsony Sándorral szemben (Erdei Ferenc, Darvas József, Jócsik Lajos, Nagy István). A Magyar Útban 1944. február 17-én megjelent, *Amiről csak hatszáz ember tud* című cikk szerint Kovács Imre szárszói viselkedése visszatetszést keltett már csak azért is, mert arra próbált rávenni néhány fiatal, hogy fullasszák botrányba Karácsony Sándor előadását.

Nagy István 1943-ban, a *Mérték* antológiában *Ami kiderült egy népi konferencián* címen számolt be a Szárszói Konferencián történekről. A találkozót „kudarcának” okait keresi. „Magyarázható [...] azzal a vallásos neveléssel is,

mely Karácsony Sándor konferenciabezáró előadásából tűnt ki, vagyis az értelmiségi ifjúságot teljesen érzelmi beállítottságúvá gyúrta, és beidegeztette vele, hogy végső soron úgylis minden hiába, ha nem vagyunk tökéletesen egyik Krisztussal.”

A sarlós múltú Jócsik Lajosnak hasonló fenntartásai vannak. Ezt bizonyítja 1980-ban, a szárszóiak baráti beszélgetését követően Somodi Istvánnak írt levele: „Az ellenoldal nem Németh László volt. A harmadik oldal később dagasztódott kifolyó tésztávé. Az ellenoldal Karácsony Sándor volt. Ha ott voltál, láthattad, hogyan rohant hozzá a fél tábor az előadás után! Volt olyan is, aki térdre rogyott előtte és kezét csókolta, bár Magyarai intézetében váltotta a magyar létformát. S ebből az »éljen Jézus Krisztus« örületből most ott láttam néhányat, akik Szárszó jegyében kívánnak fölmagasztosulni.” Hasonló szellemű kijelentést Jócsik 1943-as beszámolójából idézhetnénk, a *Sorsunkból*.

Karácsony Sándor *Magyar nevelés* című előadása a jegyzőkönyv olvashatatlansága és az ellenérdekű felek aknamunkája ellenére 1944-ben egy 32 oldalas füzet formájában, a jegyzőkönyvet kiegészítve mégiscsak megjelent a Magyar Élet Kiadónál.

A holtában is sokáig mellőzött Karácsony Sándor megérdemelte volna, hogy kallódó előadása bekerüljön az 1983-as felduzzasztott Szárszó-kötetbe. A keményvonalas marxista Pintér István történész mint főszerkesztő máshogy határozott.

A Jócsik Lajos szerint „kézcsókos” Kiss István, az Országos Táj- és Népkutatató Intézet munkatársa, Magyar Zoltán professzor tanársegédje Szárszón az állam életéről tartott előadást. Nem akarta sem reformokkal, sem forradalommal megváltoztatni a magyar állam berendezkedését. Hívó volt, céljait szárszói beszédében így fogalmazta meg záró gondolataiban: „Megvalósítani Krisztus királyságát, az igazság és élet királyságát, a szentség és kegyelem királyságát, igazságosság, szeretet és béke királyságát.” Társadalomszemlélete és vallásossága már a kötetterv három összeállításának sem tetszett, nemhogy Pintér Istvánnak.

Györffy Sándort és Sebestyén Lászlót jól ismerem. Gubucz Gáspár, Somodi István és még néhány szárszói veterán szíves segítségével megállapítottam, hogy Sinka István 1943-ban, a Szárszói Találkozón este a tábortűznél ügyesség tiltotta forradalmi verseket olvasott fel. A három vers: a Móricz Zsigmondnak ajánlott *Magyar hatodosok*, *A pór megszólal a magyar úriszék előtt* című tiborci monológ és *A vádló hangja*. A lázadó énekeket az österv három összeállítója is megkapta. Nekik sem kellett, nem kerültek be a kötettervbe. A Sinka-rehabilitáció nem ment olyan gyorsan, hogy Szárszó-kötetben, 1983-ban a *Fekete Bojtár* inkriminált verseit közöljék.

Gombos Gyula és Marosi Péter nem járult hozzá 1943-as szárszói felszólalása közléséhez, így azokat hiába keressük a sokat emlegetett új kötetben. Nem kárpótolja ezért a hiányért az olvasót, hogy Pintér István a Békepart röpirataival gazdagította a nagyra duzzasztott könyvet.

A készülő kéziratba pótlásként bekerült Balla Péter Szárszón elhangzott, 1983-ig publikálatlan előadása: *Népdal-népzene, magyar műzene*. A forrás-megjelölés szerint a zenetudós egykori kézírata alapján közölték.

Püski Sándor végül dolgozatának megcsonkítása és az oda nem illő kurzusszövegek beillesztése miatt levetette nevét az 1983-ban a Kossuth Kiadónál megjelent *Szárszó 1943* című dokumentumkötetről, amelyben a *közel* teljes jegyzőkönyv megjelent. Nem akarta megakadályozni a torzult, cenzúrázott könyv közreadását, mert abban mégiscsak olvasható Németh László nagy hatású szárszói beszéde. A *teljes* beszéd!

Aczél György az utolsó pillanatig gyötörte Németh László leányait, hogy legalább az az utalás kimaradhasson édesapjuk legkiválóbb előadásából, hogy „Syloknak a szív kell”. A leányok azonban hajthatatlanok maradtak, nem mentek bele a csonkításba. Talán Püski Sándor nem egészen így adta volna ki ezt a ma is mozgósító erejű könyvet, de mégis sokak számára – ideértve az új nemzedékeket is – hozzáférhetővé vált az 1943-as Szárszói Találkozó jegyzőkönyve. Ez 1983 őszén történt a Kárpát-medence fővárosában, Budapesten.

Utóirat

A Forrás 1983 őszén, az Egyetemi Színpadon *Szárszó, 1943* című dokumentumműsorának bemutatására készült, gyakran voltak próbák. Budai Ilona és a Vikár Béla Népdalkör közreműködésére is számíhattunk. Vasy Géza, az ELTE Közművelődési Titkárságának vezetője diszkréten jelezte, hogy a Belügyminisztérium munkatársai ki-be járnak a titkárságon, és nyomást gyakorolnak rá, hogy mondja le a bemutatót. Ezt hallván felhívtam Pozsgay Imrét a Hazafias Népfrontban, röviden jeleztem, hogy milyen témában szeretnék vele beszélni. Másnap már fogadott a Népfront Belgrád rakparti székházában, az irodájában. Őszintén elmondtam neki a Forrás Kör gondját, és segítségét kértem. Ott, a jelenlétemben megtalálta a megoldást: vezesse be a helyettese, S. Hegedűs László, a HNF Országos Tanácsának titkára az estet. Ebben megegyeztünk. Így 1983. november 19-én mégiscsak sor került a *Szárszó, 1943* című dokumentumműsor bemutatójára, az Egyetemi Színpad, a Fényes Szellők Baráti Kör és a Magyar Írószövetség közös rendezvényére. A negyven éve elhangzottak ekkor megelevenedtek, új életre keltek. A legnagyobb sikere Németh László beszédének volt, Torday Ferenc előadóművész tolmácsolásában. Ötszázán tapsolták meg a találkozó jegyzőkönyve alapján összeállított dokumentumműsort. Ismétlésekre is sor került.

1983. augusztus 20-án Balatonszárszón a Szárszói Találkozó résztvevői elhatározták, hogy megalakítják a Hazafias Népfront keretében a Szárszó Baráti Kört.

1983. december 21-én a *Szárszó 1943* című dokumentumkötet megjelenése alkalmából tartott összejövetelükön megválasztották a Szárszó Baráti Kör vezetőségét. A tiszteletbeli elnökök: Balogh Edgár, Fekete Gyula és Püski Sándor. Az elnök Balla Péter lett. Nem írom ide a választmányi tagok végtelen hosszú névsorát. Azt azonban megdöbbenve tapasztaltam, hogy a tisztelt grémium tagjai között hiába kerestem Somodi István nevét. Ne várj halát, ha önzetlenül szolgálsz egy jó ügyet!